

Списание ЕПОХИ
Издание на Историческия факултет на
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“
Journal EPOCHI [EPOCHS]
Edition of the Department of History of
“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo

Том / Volume XXV (2017),
Книжка / Issue 2

Гергана ГЕОРГИЕВА / Gergana GEORGIEVA

Отзив за: Данова, Н. България и българите в гръцката книжнина (XVII – средата на XIX век). София: Парадигма, 2016, 520 с.

A Review of: Danova, N. Bulgaria and Bulgarians in the Greek Literature (17th – Middle of the 19th C.). Sofia: Paradigma, 2016, 520 pp. [In Bulgarian].

Професор Надя Данова е безспорен познавач на гръцката история и на мястото на гърците в българската история, винаги споменавана с възхищение и с респект от български и гръцки колеги. Приносите ѝ за българската, гръцката и балканската история са винаги подчертавани. И всяка нейна книга се посреща с интерес. Защото познавачите в научните среди знаят, че тя ще отвори нов, непознат за повечето от нас прозорец към научното познание за Балканите.

Книгите ѝ [Данова, Н. 1980; Данова, Н. 1994; Данова, Н., Гюрова, С. 1995; Данова, Н., Димова, В. и Калицин, М. 1995; Данова, Н., Заимова, Р., Аретов, Н., Чернокожев, Н. 2001; Данова, Н., Христакудис, А. 2003; Данова, Н., Биолчев, Б., Стефанов, В. 2003; Данова, Н. 2008] безспорно доказват важността на гръкоезичните извори, обвързаността на българската история с гръцката култура, език, политически и духовни промени.

Така и последното ѝ изследване „България и българите в гръцката книжнина XVII – средата на XIX век“ беше чакано с интерес и нетърпение. За пореден път професор Данова разкрива пред нас непознати, много ценни извори за българското и балканското минало.

Книгата си поставя за цел да представи „частично или цялостно преведени текстове на гръцки автори, съставени през периода XVII – средата на XIX век, които в по-голямата си част се появяват за първи път на български език (курсив мой – Г.Г.)“. Да, професор Данова обича да работи с непубликувани, непознати текстове, допринасяйки за развитието на българската наука не само с изследванията си, но и с безценните си прецизни преводи на извори. Тя винаги се стреми да „надгради над познатото“.

Подборката е разнообразна – дневници, пътеписи, учебници и трудове по история и география, и дава широк поглед върху гръцката книжнина през разглеждания период. Определената хронологическа рамка е обвързана със значимостта на периода XVII – XIX век за формирането на българската идентичност и развитието на българската православна култура – процеси, върху които гръцкият език и гръцката култура оказват силно влияние. Акцентът е поставен върху идентичността. Самата авторка казва: „Повечето текстове, поместени тук, са били отпечатани на времето си и са могли да повлият до голяма степен на тогавашните българи, познаващи гръцки език. Поради това имаме основания да твърдим, че тези текстове са участвали и в изграждането на българската национална идентичност.“ [Данова, Н. 2016, с. 16]. Наблюденията на гръцките автори са ценни, тъй като те са „плод на непосредствено общуване с жителите на империята, отколкото на тези на „истинските“ чужденци. Общата източноправославна религия, както и наличието на гръцка диаспора из целия Балкански полуостров [...], позволяват до известна степен по-добра запознатост на гръцките автори за местното население.“ [Данова, Н. 2016, с. 12].

В структурно отношение книгата включва увод, списък на използваните архивни материали и публикации, преводи на текстове, илюстрации, терминологичен речник и показалци на личните и географските имена.

Библиографията на използваните архивни материали и публикации заема 17 страници и включва документи от Архива на Института за новогръцки проучвания при Сорбоната в Париж; библиотеката на Пловдивската митрополия; Научен архив на БАН; Църковен историко-археологически музей при Светия синод и читалище „Еленка и Кирил Аврамови”, гр. Свищов.

Преведените текстове са предложени от кратки справки за авторите, в които прецизно е посочена литературата за техния живот и дейност.

Поместени са 30 откъса от текстове, от които, два от XVII век, 11 от XVIII век и 17 от XIX век. Някои автори са представени с повече от едно произведение. В тома са включени текстове на такива влиятелни личности, като йерусалимския патриарх Доситеос Нотарас, великият драгоман Александрос Маврокордатос и много други представители на гръцкия политически и интелектуален елит. Самата Надя Данова пише: „Ако се опитаме да очертаем профила на авторите на текстовете в този сборник, констатираме голяма пълнота по отношение на тяхната социална принадлежност. В началния период преобладават такива, съставени от представители на висшите социални групи – на светската и църковна аристокрация, каквито са драгоманът на Високата порта Александрос Маврокордатос или йерусалимските патриарси Доситеос Нотарас, Хрисантос Нотарас, висшият духовник Мелетиос Митру, както и произхождащите от видни фанариотски фамилии Атанасиос Ипсилантис, Константинос Карадзас и Димитриос Катардзис. С висшите прослойки е свързан и княжеският секретар Панайотис Кодрикас, както и роденият на Корфу Маркос Антониос Катсаитис. С напредъка на времето нараства броят на образованите хора, упражняващи учителската професия, като първоначално преобладаващата част от тях излизат от средата на духовенството. Някои от тях съвместяват дейността на книжовник и дипломат (Андреас Пападопулос – Вретос), а други упражняват паралелно дейността на търговец и книжовник (Николаос Пападопулос)” [Данова, Н. 2016, с. 16 – 17]. Като приложение са включени портрети на част от авторите и първите страници на техните произведения.

Особен интерес представляват географиите на Георгиос Манос, Григориос Костандас, Даниил Филипидис, които отразяват нивото на знание на съвременните гърци и техните лични наблюдения. Не трябва да подминаваме и пътните бележки, които пък имат жив и непосредствен характер.

За мен като изследовател изключително висока стойност имат двата показалеца – географски и на личните имена, които превръщат книгата в ценен извор, справочник за познанието на гърците върху природата, нравите и обичаите на българите.

Тези текстове ни дават материал за анализ на границите на българските земи и за техните географски дадености: природа, води и гори (вж. Маврокордатос, Катсаитис, Кодрикас), за климатичните особености, които все по-често се превръщат в обект на изследване от историци и специалисти по историческа география. Книгата предоставя богат изворов материал за социалната история на българите – пътища и пътна структура, пътна мрежа и пътни станции; селищна система и административен статут на селищата; организация на градското пространство и институциите в него; еснафи и стопански живот; демография.

Неизменно България се определя от гръцките автори като аналог на древната провинция Мизия, ограничена в рамките на днешна Северна България:

„За България. Тази провинция се простира по широчина от изток на запад. [...] На север граничи с Дунав, който я отделя от Влахия, на юг – с планината Емос, сега Кулзиабалками¹, която я отделя от Тракия и част от Македония, на изток – с Евксинския понт и от запад – със Сърбия. Линията, която я отделя от Сърбия, започва от Дунавис срещу Орсиава² и минава близо до Ниси³, като го оставя на запад, и излиза на границите на Македония, до десет общо левги на изток от Скопиа⁴. Някога тя е била част от Мизия и се е наричала

¹ Стара планина.

² Гр. Оршоа, Румъния.

³ Гр. Ниш, Сърбия.

⁴ Гр. Скопие, Република Македония.

Долна Мизия. Историкът Зосимос я нарича Тракийска Скития, а Плутарх – Понтийска Скития. България се нарича по името на българите, народ от Азиатска Сарматия, които са наречени така от река Волга, земите около която са населявали, и са дошли тук около осми век и са създали царството си. Нарича се още и Малка България за разлика от Велика България, която е в Азиатска Русия отвъд Волга” [Костандас, Х. Г., Филипидис, Д. Модерна география. – В: Данова, Н. 2016, с. 172].

В едно се вплитат познание за античната история на Балканите, топонимия от времето на елините, и структура на Константинополската патриаршия с нейните митрополитски центрове през XVII – XIX век. Текстовете определено отразяват мирогледа на образованите гърци – описанията на българите от XVII – XIX век са поставени редом до тези на древните траки. Ето как изглежда Търново в очите на гръцките пътешественици:

„...Ахрида, родния град на Юстиниан, която е била в границите на Македония, в която Ахрида, която беше наричана Сасарипи [sic!], а днес обикновено Охрида, се е намирал царския престол на българите, които после пренесоха царството си в град Терново според Хониат, който се нарича и Триновос от Лаоник, и днес обикновено Велико Турнавос, се намира на границата на Тракия при планината Емос. Този град е бил най-силен и най-превъзходен от всички градове, които са се намирали при планината Емос, обграден от силни стени и пресечен от течението на река, застроен до върховете на планината, и имащ стени, построени от варовик, почетен с митрополитски престол, който е бил един от тримата митрополити, които се отделиха някога от църквата на Константинуполис и са станали автокефални, въпреки че са били под нейното върховенство. [...] Митрополитът на Турнавос сега се намира под върховенството на патриарха на Константинуполис, като има три епископски града.” [Митру, М. Стара и нова география. – В: Данова, Н. 2016, с. 61]

Особено силен е интересът към античната история. Благодарение на това той ни връща към образа на траките, отразен в гръцките извори:

„Народът на траките някога е бил много схватлив и много благочестив в сравнение с другите народи и прочут, заради много други неща и заради своите нрави, тъй като между траките имало такива, които не се смесвали с жени, а живеели самотен живот. Наричали ги зидари и светци, като те не ядели друга храна освен сирене и мляко. И така ги наричали богопочитатели и ходещи по пушека [...] Като воювали с беотийците и сключили договор да не се нападат помежду си за няколко дни, те не спазили договорката и през нощта нападнали беотийците и ги ограбили. А когато беотийците ги попитали защо не са спазили договорката, отговорили, че договорът бил направен за дневно време, а не за през нощта. И така се създаде поговорката „Тракийска лъжа”. Траките са наричани от поетите с различни имена, било бистони, исмари, мадини, одриси, нагрии, пангеи, родопеи. От Тракия са произлезли много забележителни мъже. Орфей, който е бил изключителен във вълшебствата, за когото плетат митове поетите, че като свирел на китара и пеел, животните, привлечени от мелодията го следвали и т.н. [...] В цяла Тракия бил почитан Арес, който затова се наричал Одрисиоис. Някои казват, че Тракия е получила името си от Тракс, сина на Арес или поради това, че провинцията има суров климат и поради преобладаващото ветровито време и жестокостта на народа.” [Митру, М. Стара и нова география. – В: Данова, Н. 2016, с. 68]

Текстовете са ценни също така с информацията си за процеса на формиране на гръцката идентичност и на изграждане на „образа на другия”, и по-специално на славянския съсед в съзнанието на образованите гърци [Данова, Н. 2016, с. 12 – 13]. Публикуваните преводи могат да бъдат основа за изследване на гърците и техните възгледи през периода XVII – XIX век: къде виждат себе си в православния, османския и европейския свят и къде поставят съседите си в йерархиите на този свят; какъв искат да бъде света в цивилизационно отношение – към какви идеали се стремят. Може би не е нужно да напомняме на една образована и подготвена публика, но отново ще отбележа, че пътеписите, учебниците, дипломатическите доклади носят печата на възгледите на техните автори и открояват

ясно оптиката, през която те виждат света около себе си. По този начин текстовете отразяват като огледало стереотипите, комплексите и миогледа на авторите си. И в случай че, метафорично казано, даден автор е социален далтонист, то светът, който той описва, е черно-бял.

Ето как изглеждат България и българите в очите на гърците според географията на Костандас и Филипидис:

„Климатът ѝ е умерен, въздухът – много здравословен, земята ѝ прекрасна, тъй като е разнообразна с планини и равнини най-преlestни, и много плодородни на житни и бобови растения от всякакъв вид, на вина и добитък и донякъде в крайдунавските райони на коприна, която е най-добрата коприна в Турция и от нея се прави голям износ за Русия. Населена е от християни и турци. Първите изобико са много по-малобройни, като и едните, и другите като цяло са непросветени. Християните са почти всички българи, с изключение на няколко села от крайдунавските области, в които има доста ромеи и на крайбрежието на Евксинския понт, в които има ромеи, повечето от които от стари времена, и които са и по-културни от тези от вътрешността. Българите са общо простовати, гостоприемни, благочестиви, физически силни, трудолюбиви, работливи, неуморни, спокойни, миролюбиви.” [Костандас, Х. Г., Филипидис, Д. Модерна география. – В: Данова, Н. 2016, с. 173].

Трябва да кажем, че периодът XVII – XIX век в българската история не се отличава с недостатъчност на изворите. Предизвикателство пред изследователите му обаче е съчетаването на достатъчно познание, което да им позволи да се справят с разноезичието на изворовия материал. Затова е толкова важна и полезна представената подборка – направена грижливо от един познавач на гръцкото писмено наследство и представяща неговото многообразие.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Данова, Н. 1980 – Надя Данова. Националният въпрос в гръцките политически програми през XIX век. София: Наука и изкуство, 1980. Nadya Danova. Natsionalniyat vopros v gratskite politicheski programmi prez XIX vek. Sofiya: Nauka i izkustvo, 1980].

Данова, Н. 1994 – Надя Данова. Константин Георгиев Фотинов в културното и идейно-политическото развитие на Балканите през XIX век. София: БАН, 1994. [Nadya Danova. Konstantin Georgiev Fotinov v kulturnoto i ideyno-politicheskoto razvitiye na Balkanite prez XIX vek. Sofiya: BAN, 1994].

Данова, Н., Гюрова, С. 1995 – Надя Данова, Светла Гюрова. Книга за българските хаджии. София: Академично издателство „Проф. М. Дринов”, 1995. [Nadya Danova, Svetla Gyurova. Kniga za balgarskite hadzhii. Sofiya: Akademichno izdatelstvo „Prof. M. Drinov”, 1995].

Данова, Н., Димова, В., Калицин, М. 1995 – Надя Данова, Весела Димова, Мария Калицин. Представата за “Другия” на Балканите. София: Академично издателство „Проф. М. Дринов”, 1995. [Nadya Danova, Vesela Dimova, Mariya Kalitsin. Predstavata za “Drugiya” na Balkanite. Sofiya: Akademichno izdatelstvo „Prof. M. Drinov”, 1995].

Данова, Н., Заимова, Р., Аретов, Н., Чернокожев, Н. 2001 – Надя Данова, Рая Заимова, Николай Аретов, Николай Чернокожев. Да мислим Другото – образи, стереотипи, кризи XVIII – XX век. София: Кралица Маб, 2001. [Nadya Danova, Raya Zaimova, Nikolay Aretov, Nikolay Chernokozhev. Da mislim Drugoto – obrazi, stereotipi, krizi XVIII – XX vek. Sofiya: Kralitsa Mab, 2001].

Данова, Н., Христакудис, А. 2003 – Надя Данова, Апостолос Христакудис. История на Нова Гърция. София: Абагар, 2003. [Nadya Danova, Apostolos Hristakudis. Istoriya na Nova Gartsiya. Sofiya: Abagar, 2003].

Данова, Н., Биолчев, Б., Стефанов, В. 2003 – Надя Данова, Боян Биолчев, Валери Стефанов. Разночетенията на текста. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски”, 2003. [Nadya Danova, Boyan Biolchev, Valeri Stefanov. Raznocheteniya ta na teksta. Sofiya: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski”, 2003].

Данова, Н. 2008 – Надя Данова. Иван Добровски в перспективата на българския XIX век. София: Валентин Траянов, 2008. [Nadya Danova. Ivan Dobrovski v perspektivata na balgarskiya XIX vek. Sofiya: Valentin Trayanov, 2008].

Данова, Н. 2016 – Надя Данова. България и българите в гръцката книжнина (XVII – средата на XIX век). София: Парадигма, 2016. [Nadya Danova. Bulgariya i balgarite v gratskata knizhnina (XVII – sredata na XIX vek). Sofiya: Paradigma, 2016].